

ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Oleksandr Kobernyk

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
kobernikan@meta.ua*

Iryna Biletska

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
iryna.biletska@ukr.net*

Mukola Gagarin

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
nikua08@rambler.ru*

Svetlana Pryshchepa

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
svetlana.pryshchepa@gmail.com*

У статті розкрито значущість і актуальність проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти; проаналізовано потенціал та особливості використання проектування виховної системи на сучасному етапі розвитку освіти. Метою статті є розкриття особливостей створення виховної системи школи як об'єкту проектування та виокремлення підходів, що є основою проектування виховної системи. В статті висвітлено сутність понять «виховна система», «проектування виховної системи»; виокремлено методологічні підходи щодо проектування виховної системи (аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний), етапи проектування та педагогічні умови успішності проектування виховної системи школи (загальні, зовнішні, внутрішні. Достовірність дослідження забезпечує комплекс використаних методів, зокрема, теоретичні – теоретико-критичний аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації; емпіричні – методи масового збору емпіричного матеріалу (анкетування, бесіди, інтерв'ювання, експертних оцінок та незалежного оцінювання); спостереження; педагогічний експеримент; статистичні – математичні методи обробки експериментальних даних (вивчалась достовірність процедури діагностування рівнів фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку учнів середніх закладів освіти). Психолого-педагогічна діагностика становлення та розвитку учнів загальних середніх закладів освіти засвідчує, що рівень фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку учнів експериментальних шкіл, де виховання здійснювалося на засадах спроектованої виховної системи має позитивну динаміку.

Результати дослідження дають змогу обґрунтувати провідні теоретичні положення проектування виховної системи школи у єдності: змісту даного поняття (цілеспрямоване, творче попереднє визначення і конструювання програми спільної діяльності педагогів, батьків та вихованців); мети (створення обґрунтованої сукупності параметрів стану об'єкта педагогічного управління, даних у динаміці, з урахуванням чинників, що регулюють та визначають цей процес, а також засобів регулювання); загальних принципів (особистісних пріоритетів учня, співробітництва вчителя та учнів, гнучкості, відповідності). Доведено, що успішне проектування виховної системи школи та її функціонування дає змогу забезпечити умови для всебічного розвитку особистості школяра.

***Ключові слова:** система, виховна система школи, проектування виховної системи, особливості виховної системи як об'єкту проектування, етапи проектування виховної системи.*

Introduction

Традиційно виховний процес уявлявся теоретиками і здійснювався в практиці як моносуб'єктний. Його аналіз дає змогу виокремити дві основні, прямо протилежні моносуб'єктні концепції виховання: інтерналістську, згідно з якою розвиток і виховання розглядається як автономний процес під впливом програм біологічної і соціальної спадковості, і екстерналістську, котра розглядає активність вихованця як наслідок впливу зовнішніх факторів. Саме ця (екстерналістська) парадигма одержала розповсюдження у вітчизняній педагогіці, де виховання трактувалося як спеціально організований педагогічний вплив на особистість дитини. Дане визначення відображає зовнішню сторону виховання, лише діяльність вихователя. Але зовнішній вплив може викликати як позитивну, так і негативну реакцію, або ж бути нейтральним. Даний підхід має односторонній, технологічний характер, бо основна увага зосереджується на діяльності педагога. Педагог виступає в ролі суб'єкта виховного процесу, а учень – у ролі об'єкта. Управління виховним процесом здійснюється без глибокого його аналізу, не визначаються стратегічні і тактичні цілі та педагогічні задачі виховання.

Тому, проектування сучасних виховних систем як загальний задум майбутньої партнерської діяльності педагогів, учнів, батьків та інших суб'єктів освітньої діяльності, найбільш наближеної до реальної педагогічної дійсності, дає можливість перетворити виховну роботу із маловпорядкованої

сукупності дій учителів у цілісну педагогічну взаємодію.

Вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових праць з даної проблеми свідчить, що зазначена галузь педагогічної діяльності ще недостатньо досліджена у теорії та методиці виховання і реалізується в практиці роботи шкіл вкрай рідко.

Педагогічне проектування здебільшого досліджується в контексті застосування методу проектів у навчальному процесі. Відсутні дослідження та наукові праці, в яких розглядається проблема проектування виховних систем освітніх установ.

Таким чином можна стверджувати, що на сьогодні це одне із перших у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці дослідження, в якому цілісно й системно обґрунтовано важливість, сутність, мета, принципи, етапи проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти, доведено, що проектування є необхідною умовою забезпечення особистісно-розвивального підходу у вихованні школярів.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-методичних засад проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти та виокремлення підходів, що є основою проектування виховної системи.

Методи дослідження

У процесі виконання дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні – теоретико-критичний аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, а також порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації; емпіричні – методи масового збору емпіричного матеріалу (анкетування, бесіди, інтерв'ювання); метод експертних оцінок та незалежного оцінювання, спостереження; педагогічний експеримент; статистичні – математичні методи обробки експериментальних даних (вивчалась достовірність процедури діагностування рівнів фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку учнів середніх закладів освіти).

Результати дослідження

Поняття «виховна система закладу загальної середньої освіти» розглядається науковцями із різних позицій, тобто виділяються одна чи декілька найбільш істотних сторін. Найбільш поширені такі, що характеризують цілісність і соціальну природу цього явища: виховна система – це те найширше поняття, яке включає в себе всі системні поняття, пов’язані із школою в якості підсистем, тобто матеріальні, процесуальні та ідеальні компоненти; виховна система – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня; виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються у часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують; самих людей як суб’єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи (Гречаник, 2014; Сорока, 2002).

Виховна система сучасної школи трактується нами як комплекс взаємопов’язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, завдання, суб’єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), яка становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування всебічний розвиток і самореалізацію особистості.

Структурними компонентами виховної системи виступають мета, виражена у вихідній концепції, діяльність і спілкування, суб’єкти діяльності, відносини суб’єктів діяльності, виховне середовище системи; управління, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему, розвиток системи та критерії ефективності цього процесу.

Проективна, особистісно зорієнтована виховна система спрямована на випереджаюче, фундаментальне розв’язання основних суперечностей, що виникають у становленні школи майбутнього – закладу загальної середньої освіти, який би плекав творчу особистість, забезпечив умови для всебічного (фізичного, психічного, соціального і духовного) розвитку дитини, формував

людину, яка здатна будувати демократичну Україну, жити у відкритому суспільстві, реалізувати себе багатомірно.

Проектування дає можливість забезпечити переведення існуючої виховної діяльності у якісно новий її стан, оптимізувати організацію та управління процесом виховання в закладі загальної середньої освіти. Це надзвичайно важливо в умовах модернізації середньої освіти у відповідності до Закону України «Про освіту», Концепції нової української школи, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., інших державних нормативно-правових документів, що стосуються виховання дітей та молоді. Особлива роль проектування зумовлена тим, що воно органічно вплітається у пошук нової парадигми виховання, інноваційних педагогічних технологій, за яких би особистість школяра, його фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток перебували в центрі освітнього процесу.

У реальному освітньому процесі цілісний розвиток та виховання учня протягом усіх років його навчання в середньому закладі освіти вирішується скоріше інтуїтивно, оскільки цілеспрямованої стратегії його розвитку педагоги не мають. Такий стан справ не забезпечує повною мірою можливості для саморозвитку школяра, процес особистісного становлення індивіда, його фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток залишається стихійним і нерегульованим, виховна діяльність здійснюється узагальнено, без урахування тих змін, що відбулися в розвитку сучасного школяра під впливом соціально-політичних, економічних, екологічних та інших чинників.

В основу проектування виховної системи покладено сучасне розуміння виховання як закономірної, неперервної і послідовної зміни моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, набуття ними індивідуального досвіду у фізичній, психічній, соціальній та духовній сферах життєдіяльності. Таке трактування дає можливість розглядати виховання як соціально-особистісне явище, в якому і педагог, і вихованець виступають суб'єктами взаємодії, педагогічно-доцільної, морально-естетичної, на рівні співробітництва та

партнерства.

Проектування, що є теоретико-прикладним напрямом педагогіки, виступає засобом реалізації особистісно-розвивального підходу у виховному процесі. Особлива роль проектування виховної системи обумовлена тим, що воно є однією з головних сфер поєднання теорії і практики. Науково-обґрунтоване розроблення проекту виховної системи закладу загальної середньої освіти дає змогу забезпечити всебічний (фізичний, психічний, соціальний та духовний) розвиток учнів, їх саморозвиток та самовизначення.

Дослідження проблеми проектування виховних систем здійснюється з позицій певних методологічних підходів, які виступають самостійними і водночас взаємозумовленими категоріальними структурами.

З огляду на відсутність розроблених теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми структурно методологію дослідження представляємо у вигляді послідовної сукупності таких основних складників: підходи, принципи та методи дослідження.

Нам імponує трактування, основане на думці більшості науковців у галузі педагогіки щодо близькості, але водночас їх диференціації: *підхід* – особливий синтез знання, що базується на певних принципах; *принцип* – основне початкове теоретичне положення, керівна ідея; *метод* характеризує безпосередньо процес пізнання з погляду визначення способу його здійснення, способу діяльності суб'єкта пізнання.

При цьому зрозуміло, що не можна в ході дослідження використовувати послідовно той чи інший підхід, потім визначати принципи і методи, оскільки всі ці методологічні інструменти взаємопов'язуються і взаємопроникають у дослідницькій роботі.

В основу проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти покладено такі підходи:

– *аксіологічний підхід* забезпечує орієнтацію проекту виховної системи на досягнення у його суб'єктів всебічного розвитку, сприяння формуванню в них ціннісного ставлення до себе, оточуючих і довкілля,

забезпечує можливості для саморозвитку і самореалізації, виявляється в інтеріоризації суспільних цінностей, тобто перетворення їх у систему особистісних цінностей, засвоєнні соціальних норм і зразків поведінки, на які орієнтуються у власній життєдіяльності;

– *особистісно-розвивальний підхід* передбачає правильно організовану, різноманітну, активну особистісно значущу діяльність суб'єктів виховання, пріоритетністю якої є орієнтація проекту виховної системи на фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток особистості учня з максимальним урахуванням його мотивів, потреб, цілей, здібностей і національних, статевих, вікових, індивідуально-психологічних особливостей;

– *системний підхід* має на меті розглядати проектування як складну систему, компоненти якої взаємодіють і зумовлюють цілісність означеного процесу, передбачають визначення мети, завдання, сутності, складових, структури, змісту цього процесу, взаємозалежність яких утворює цілісну, динамічну систему, результатом якої є інноваційний проект виховної системи;

– *детерміністський підхід*, завдяки якому проектування виховної системи трактується як поле реалізації цілком певних явищ, які мають характер закономірностей;

– *синергетичний підхід* – застосовано для дослідження проектування виховної системи як багатовимірної системи відкритого типу, провідним принципом існування якої є самореалізація, що здійснюється в процесі постійної і активної взаємодії із зовнішнім середовищем;

– *формаційний підхід* – дав можливість визначити чинники, що зумовлювали генезу вітчизняних виховних систем;

– *парадигмальний підхід* – дав можливість простежити проектування виховної системи через сукупність світоглядних ідей, теоретико-методологічних підходів, нової стратегії освіти і та парадигми виховання.

Означені підходи ґрунтуються на сукупності принципів дослідження:

історизму, об'єктивності, активності, гуманізації, народності, системності, індивідуалізації та диференціації, інтеграції та ін.

У результаті дослідження обґрунтовано провідні теоретичні положення проектування виховної системи школи у єдності: змісту даного поняття (цілеспрямоване, творче попереднє визначення і конструювання програми спільної діяльності педагогів, батьків та вихованців); мети (створення обґрунтованої сукупності параметрів стану об'єкта педагогічного управління, даних у динаміці, з урахуванням чинників, що регулюють та визначають цей процес, а також засобів регулювання); загальних принципів (особистісних пріоритетів учня, співробітництва вчителя та учнів, гнучкості, відповідності).

В дослідженні виокремлено етапи проектування виховної системи: *початковий* – в межах якого здійснюється діагностика, цілепокладання, планування виховної діяльності; *проектування* – реалізація проекту, моделювання педагогічної взаємодії вчителя та учнів, взаємин між учнями; вибір та добір оптимальних форм та методів проектування виховної діяльності; *впровадження*, що спрямований на виконання запланованих проектних дій та простежування динаміки росту їх життєвої активності; *корекції* – оцінка результатів протікання проекту та можливість проведення корекції процесу; *заключний* передбачає визначення результатів проектної діяльності та вибір варіантів щодо продовження проектування виховної діяльності.

Модель проекту виховної системи включає: опис стану об'єкта педагогічного управління, стосовно якого проектується педагогічна діяльність (до початку цієї діяльності та прогнозований його стан в кінцевому результаті); опис проблем, пов'язаних із станом об'єкта педагогічного управління та аналіз чинників, що їх породжують; прогноз динаміки переходу об'єкта з первинного стану в бажаний з визначенням критичних етапів та індикаторів зміни контрольованих властивостей; перелік прийомів та засобів впливу на чинники, що визначають стан об'єкта; опис

засобів контролю змін стану об'єкта; опис засобів усунення недоліків у самому проекті.

Загальними педагогічними умовами успішності проектування виховної системи загальноосвітньої школи є: 1) визнання пріоритетності компоненту виховання у педагогічній системі; 2) сприйняття, зміна установок щодо реалізації педагогами нової парадигми виховання; 3) створення та цілеспрямоване використання виховуючого середовища; 4) врахування в процесі розробки проекту регіональних, національних, виробничих, особливих умов функціонування загальноосвітньої школи.

До зовнішніх умов, які визначають результативність проектування виховної системи відносимо: а) інтенсивність взаємодії учнів з основними суб'єктами виховного впливу (традиції родини і типи стосунків у ній, зміст і форма взаємодії школяра з референтною групою, з первинним контактним колективом, його цінностями, нормами, вимогами; педагогічним колективом в особі вчителів, керівників школи, їх цінностями, нормами, вимогами; із засобами масової інформації); б) зміст виховання і освіти; в) вплив виховуючого середовища як єдності широкого соціального простору взаємодії, в яку включений індивід або колектив та індивідуального (колективного) простору (взаємодії) їх життєдіяльності; г) організація і рівень включення учнів у навчально-пізнавальну, фізично-оздоровчу, предметно-перетворювальну, соціально-комунікативну та оцінно-орієнтаційну діяльність; д) способи стимулювання активності учнів і переведення із нижчого рівня на вищий; е) особистісні характеристики педагогів навчально-виховного закладу; є) тип закладу загальної середньої освіти (в місті чи у селі функціонує школа).

До внутрішніх умов належать: а) домінуюче ставлення учнів до основних сфер своєї життєдіяльності; б) рівень сформованості «Я – концепції» та її складників «Я – фізичного», «Я – психічного», «Я – соціального», «Я – духовного»; в) рівень фізично-оздоровчого, навчально-пізнавального, предметно-перетворювального, соціально-комунікативного та

оцінно-орієнтаційного потенціалів школярів; г) адекватна самооцінка вихованцями своєї життєвої активності.

Дослідно-еспериментальна робота, якою було охоплено майже три тисячі учнів закладів загальної середньої освіти чотирьох сільських і трьох міських шкіл Черкаської області дали змогу переконатися в ефективності проектування виховних систем. Провідним індикатором ефективності проектування виховної системи, тобто всебічного (фізичного, психічного, соціального та духовного) розвитку особистості в дослідженні визначається категорія «активність». Активність вихованця, з одного боку, є результатом рівня розвитку основних його сфер, рівня саморегуляції та змісту і форм організації того чи іншого виду діяльності, а з другого, передумовою подальшого його фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку.

Визначено та дано змістову характеристику рівнів фізичної, психічної, соціальної та духовної активності учня: нульовий (пасивність), низький, середній і високий. Встановлено, що в експериментальних школах, в яких освітній процес здійснювався на основі спроектованої виховної системи, відсоток вихованців високого рівня фізичного розвитку на 9,5% перевищує учнів із контрольних закладів освіти, на 7,8% – психічного розвитку, на 12,3% – соціального розвитку і на 8,4% – духовного розвитку. Відбулося зменшення учнів з нульовим і низьким рівнем та зростання з середнім. З'ясовано, що рівень фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку учнів здебільшого знижується з початкових до середніх і від середніх до старших класів. Загалом, вищий рівень життєвої активності спостерігається у осіб жіночої статі. Порівняльний аналіз оцінок, одержаних методом незалежних характеристик, експертної оцінки та самооцінки показує, що адекватно оцінюють свою життєву активність 65,3 % учнів, завищено – 10,8 %, а занижено оцінюють – 23,9 %.

Отже, доведено, що проектування виховної системи школи дає змогу забезпечити умови для всебічного розвитку особистості школяра.

Conclusions

Виховна система сучасної школи, трактується нами як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення.

Проектування виховної системи передбачає низку етапів та корелюється зовнішніми і внутрішніми умовами. В основу проектування виховної системи покладено такі підходи: аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний. Успішне проектування виховної системи школи, як феномену педагогічної дійсності, дає змогу забезпечити умови для повноцінного фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку особистості.

REFERENCES

1. **Vykhovni systemy navchaljnykh zakladiv: teorija ta praktyka** / Ukladach O. Je. Ghrechanyk. – Kh. : Vyd. ghrupa «Osнова», 2014. – 224 s.
2. **Nova ukrajinsjka shkola** // Osvita Ukrajinu. – 23 serpnja 2016 r.
3. Soroka Gh. I. **Suchasni vykhovni systemy ta tekhnologhiji: [navch.-metod, posibnyk dlja kerivnykiv shkil, uchyteliv, klasnykh kerivnykiv, vykhovateliv, slukhachiv IPO]** / Gh. Soroka. – X. : Vesta : Vyd-vo «Ranok», 2002. – 128 s. – (Serija «Upravlinnja shkoloju»).
4. Stepanov E. N. **Pedagogu o vospitatelnoi sisteme shkoly i klassa: Uchebno-metodicheskoe posobie** / E. N. Stepanov. – M. : TTs Sfera, 2008. – 224 s.
5. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134 – 165.
6. Knoll M. The project method: Its vocational education origin and international development / Michael Knoll // Journal of Industrial Teacher Education. – 1997. – Vol. 34 (3). – P. 59–80.